

אמנות חזותית

אמנות השתתפותית (Participatory Art) וארטיביזם (Artivism)

ערכת לימוד

במסגרת לימודי אמנויות בראייה חברתית בחטיבות הביניים

יחידות הוראה סמסטריאליות בחתך רב-גילאי

כתיבה ועריכה

הפיקוח על האמנות החזותית, אגף א' אמנויות, משרד החינוך

ד"ר סיגל ברקאי, מפמ"ר אמנות חזותית

מבוא / רציונל

ה"מפנה החברתי" באמנות שינה את מעמדו ומקומו של האמן בשדה החברתי - מאמן בודד המסוגר בסטודיו ועסוק בייצוג עולמו הפנימי לאמן הרואה בעצמו אקטיביסט חברתי האמון על התבוננות ביקורתית ותרומה לחברה באמצעות העלאת מודעות לעוולות, מצוקות, קשיים וחוסר צדק חברתי. "ארטיביזם" היא צורת פעולה חדשנית המשלבת עשייה בפועל בתחום האמנות עם אקטיביזם חברתי, וכן מחקר, תיעוד ורפלקציה על הפעולה.

הנחת היסוד העומדת בבסיס האמנות ההשתתפותית היא שהאמנות והמרחב הציבורי כאחד מהווים מרחב להתנסות ולהתבוננות של היוצר ושל הקהל כאחד. קהל הצופים ביצירה הוא גם זה המשתתף באירוע האמנותי עצמו. באמצעות האמנות ההשתתפותית מפתחים יחידים וקבוצות ראייה ביקורתית על עצמם ועל סביבתם, ובעקבותיה יוצאים לפעולה אקטיביסטית שמטרתה שינוי חברתי.

בהתאמה למטרות העל של התכנית החברתית של אגף אמנויות תלמידי חטיבות הביניים ייזמו, יחקרו וייצרו עבודות אמנות שיתופיות המערבות קבוצות שונות - החל מקבוצות תלמידים בתוך בית הספר, דרך קהילת בית הספר הרחבה הכוללת תלמידים, מורים והורים ועבור ליציאה אל מחוץ לכותלי בית הספר לפעילויות עם גורמים וגופים שונים בקהילה וביישוב. ההחלטה על סוג הפעולה האמנותית-חברתית תהיה של התלמיד, לאחר שיעבור תהליך של סקירת החברה שסביבו וזיהוי גורמים שמעוררים בו רצון לשינוי אקטיביסטי. התלמיד/ה יכולים לפעול בכיתה, בבית הספר, בשכונה או בקהילה המורחבת, לבחירתם. דוגמה לתהליך מחקרי כזה יכולה להיות: לבקש מהתלמיד להסתובב בשכונת מגוריו ולבחון אותה: כיצד היא מעוצבת מבחינה אסתטית, נקודות של הזנחה וחוסר תשומת לב במרחב הציבורי, לראיין אנשים בשכונה ולשאל אותם מה מפריע להם, ליצור קשר עם מוסדות בשכונה כגון מתנ"ס, בית אבות, גן ילדים ולבדוק מה טעון שיפור שם. לאחר מכן יגבש ויעצב התלמיד רעיון לשיפור המרחב הקרוב אליו באמצעות פעולה אמנותית-סביבתית. על מנת להגיע באופן בשל ומושכל לשלב ביצוע הפרויקט על התלמידים להכיר בכיתה יצירות אמנות "ארטיביסטיות".

*** חשוב להדגיש שהאקטיביזם האמנותי צריך לנבוע מתוך צורך והניעה פנימית של התלמיד/ה, המרחיב את ראיית עולמו אל מעבר לעצמו ולומד לחשוב את החברה שסביבו באופן ביקורתי, ולא כפרויקט שמאורגן על ידי המורה והתלמידים משמשים בו כניצבים.**

האמנות כזירה למחאה חברתית ולפעילות תרבותית יוצרת שינוי

פרנסיס אליס, "כשהאמונה מזיזה הרים", פעולה השתתפותית, לימה, פרו, 2002

ב-11 באפריל 2002 נקראו כ-500 מתנדבים בכדי להזיז גבעת חול הממוקמת בסביבת העיר לימה בפרו ממקומה המקורי. התזוזה עצמה הייתה בעלת היקף זעיר, אך המשמעויות והתהודה המטאפורית שלה היו עצומות. בני המקום שיתפו פעולה במיזם האמנותי על מנת להיווכח ביכולתם המשותפת "להזיז הרים". האוכלוסייה הענייה באזור, שרגילה הייתה להיות פאסיבית וחסרת יוזמה נוכחה בעוצמתו של הכוח השיתופי והקהילתי והפכה למודל לעולם כולו.

*

"אמנות השתתפותית היא מונח המתאר אמנות המערבת את הקהל ישירות בתהליך היצירה, כך שהם הופכים למשתתפים באירוע"

(אתר מוזיאון [Tate Modern](https://www.tate.org.uk)).

*

"התפקיד של האמנות הוא לעשות יותר מאשר לספר את זה כמו שזה - זה לדמיין מה אפשרי" - בל הוקס

Banksy - "Keep your coins, I want change"

מבנה התוכנית

"ארטיביזם" הינה תכנית המותאמת ללימוד במהלך חציון לימודי בחטיבות הביניים וכוללת:

- מצגת להוראה בכיתה עם דוגמאות ליצירות אמנות ארטיביסטיות מרחבי העולם.
- לאחר מכן יופנו התלמידים למחקר אישי ולתהליך גיבוש רעיון ארטיביסטי מקורי בהנחיית המורה.
- התלמידים יונחו להשתמש ב-3 כלים: א. מחברת השראה, ב. יומן פעולה ג. סיכום רפלקטיבי כתוב כעבודת חקר.
- במהלך הלמידה והפעילות ייערך בכיתה שיח עמיתים, שמטרתו להעשיר בידע, בתובנות ובנקודות ראות חדשות ולהעלות דילמות בהן נתקלים התלמידים במהלך התכנון והעבודה.
- לסיכום הפרויקט יערך בבית הספר אירוע חינוכי, אליו יוזמנו כל המשתתפים בפעולות הארטיביסטיות, מתוך ומחוץ לכותלי בית הספר. הערב יעצים, יחשוף וייתן במה חזותית לפעולות הארטיביסטיות השונות שיזמו, יצרו והובילו התלמידים. בערב זה יוצגו המחברות, היומנים ועבודות החקר שליוו את הפעולה, וגם מגוון חומרים חזותיים שתיעדו אותה. רצוי לאפשר לתלמידים לשוחח על מה שעשו, להציג את המיזמים שלהם לקהל ולהוביל "סיור מודרך" בין הפרויקטים השונים.
- מהלך לימודי זה יאפשר לתלמידים להתנסות בתכנון וגיבוש מהלך עבודה עצמאי, בלקיחת אחריות על מיזם מתחילתו ועד סופו ובגילוי בגרות, מנהיגות, מודעות ואחריות לסביבתם הקרובה: האנושית, הטבעית והאורבנית/יישובית.
- התהליך כולו יעודד שיח אישי וקבוצתי, קשר משמעותי עם המורה המנחה, גיבוש תחושות שייכות ואכפתיות של התלמיד לעולמו הקרוב והרחוק, העצמה ופיתוח יזמות ומנהיגות אישית.

תהליך העבודה

התלמיד יתכן ויוביל פעולה שתגרום לשינוי במרחב הסביבתי שבחר.

דוגמאות: ניקוי פינה זנוחה בבית הספר, עיצוב קיר חזותי בכיתה, בניית גינה קהילתית בשיתוף ההורים, תצוגה אמנותית בספרייה או במסדרון בית הספר, יציאה למבנה קהילתי כגון בית אבות או בית חולים ויצירה משותפת עם החוסים בו, שימוש בצילום או בווידאו ככלי לתיעוד מפגעים, או צילום ווידאו לשם העלאת המודעות החברתית לנושא בעייתי כלשהו, או ככלי לעבודה עם קבוצה מוחלשת והעצמה באמצעות פורטרט ווידאו אישי, או הקמת מרחב פנאי בית ספרי בו יוכלו התלמידים להיפגש במהלך שעות הלימודים ואו בהפסקות ועוד – על פי רעיונות ויוזמות של התלמידים.

לאחר החקר הראשוני וההחלטה על סוג הפעולה יחקרו התלמידים את עצמם ואת פעילותם האמנותית לפני, במהלך ולאחר הפעולה האקטיביסטית. זאת באמצעות "מחברות השראה" שיעזרו להם לתכנן את הפעולה האמנותית באופן מושכל ולחלק אותה לשלבי הביצוע השונים. במהלך הפעולה הם ישתמשו ב"יומן פעולה" ויתעדו את פעולותיהם בצילום, וידאו, שאלונים וכתיבה. לאחר יום הפעילות הם יגישו למורה עבודה מסכמת - **רפלקציה** כתובה וחזותית (צילום ווידאו) על התהליך כולו: משוב עצמי שיכלול כתיבה על מה שניתן לשמר ומה כדאי לשפר, ראיונות עם המשתתפים ואיסוף תגובות בשאלוני משוב, הסקת מסקנות והצעות להמשך פעילויות עתידיות.

שלבי הביצוע

"מחברות השראה" - זוהי מחברת עם דפים חלקים בהם יאגור וידביק התלמיד כל דבר שיכול לעורר בו השראה לפעולה החברתית: תצלומים, קטעי טקסט, דמויים מ-pinterest וכדומה.

בחירת הפעולה - התלמיד יישלח לעשות "שיעורי בית" ולחקור את סביבתו הקרובה ואו הרחוקה. הוראות הפעולה יהיו: מצא משהו שמפריע לך ותרצה לשנות. חקור את האנשים החיים במרחב שבחרת ובדוק מה חשוב להם לשנות.

איסוף מידע חזותי - התלמיד יחקור בספרייה וברשת האינטרנט פעולות השתתפותיות וארטיביסטיות שונות ויקבל מהן השראה.

איתור, תכנון ופיתוח הרעיון - לאחר המחקר יאתר התלמיד את הפעולה המעניינת אותו ויגבש תכנית עבודה מסודרת ומפורטת הכוללת את הרעיון, את אופן הביצוע, לוחות הזמנים, החומרים, שלבי הביצוע וחלוקת תפקידים בין משתפי הפעולה השונים.

דיון כיתתי - תלמידי הכיתה יציגו את הרעיונות שלהם בפני הכיתה ויערכו שיח כיתתי וסיעור מוחות על ההצעות של התלמידים השונים. כל תלמיד יקבל מחבריו ומהמורה המנחה משובים ורעיונות לשיפור הפעולה.

בדיקת היתכנות בשטח - התלמידים יפנו לגורמים המתאימים ויבקשו את שיתוף הפעולה שלהם בפרויקט זה. **ציוד וחומרים** - תיערך רשימת ציוד וחומרים הנדרשים לביצוע הפרויקט.

ביצוע הפרויקט - המורה והתלמידים יקבעו את מהלך העבודה, חלוקת התפקידים והעזרים / חומרים הנדרשים כדי שתתאפשר עבודת צוות יעילה ואיכותית בהתאם לתנאי השטח. שימוש ב"יומן פעולה" - תיעוד הפעולה בצילום, בווידאו ובכתיבה.

תצוגה מסכמת - לסיכום הפרויקט יערך בבית הספר אירוע חינוכי, אליו יוזמנו כל המשתתפים בפעולות הארטיביסטיות, מתוך ומחוץ לכותלי בית הספר. בערב זה יוצגו המחברות, היומנים והרפלקציות הכתובות כעבודות החקר שליוו את הפעולה, וגם מגוון חומרים חזותיים שתיעדו אותה. התלמידים יציגו את המיזמים שלהם לקהל ויובילו "סיור מודרך" בין הפרויקטים השונים.

מקורות מידע

- אתר המקצוע אמנות חזותית משרד החינוך - ערכת מפתח הלב "[אחריות לסביבה וקיימות ביצירות אמנות](#)" בחיבור לסילבוס "מפתח הלב" בחודש שבט, עמ' 16.
- [יוצרים מקום: פלייסמייקינג בישראל](#)
- [פלייסמייקינג - תהליכים השתתפותיים במרחב העירוני](#)
- [אמנות, אקטיביזם ומרחב ציבורי: פרויקטים נבחרים \(תשס"ו-תשס"ח\)](#) - פרוטוקול תיאוריה וביקורת של "בצלאל" גיליון הסטודנטים, 2009.
- [ניר חסון, "תושבי קטמון מוחים על החומה שבינם לשכונת מקור חיים" הארץ](#), 11 ספטמבר, 2011.
- [שינוי חברתי דרך אמנות](#), "שנקר", עדי יקותיאל, המחלקה לאמנות בקהילה.
- Rinaldi R. M. (December 31, 2012) "[Art and the active audience: Participatory art changes audience role from viewer to doer](#)", The Denver post.

דוגמאות לאמנים ויצירות בתחום האמנות ההשתתפותית

- Halio, G. (1 May, 2018) "The Year in Participation: Hands-on Art", Artnews: <http://www.artnews.com/2018/01/05/year-participation-hands-art/>
- <http://www.cheriewelch.com/artist/>
- Ramsden, C. (10 September 2016), "Artivism: art as activism, activism as art", Open Democracy: <https://www.opendemocracy.net/en/5050/artivism-art-as-activism-activism-as-art/>